

svetnik Emanuel Riedl, vodja revirnega rudarskega urada, sicer so se pa na tem mestu izmenjevali zlasti možje (v sodobnosti tudi ženske) s področja mestne (samo)uprave in dejavnosti, povezanih s poslanstvom društva (gostinstvo, turizem, kulturna dediščina). Industrializacija je spočetka z razvojem prometnih povezav skrajšala razdalje med kraji v monarhiji, ki so v Celje »pošiljali« največ turistov (Gradec, Dunaj), kmalu pa je začela nepovratno spreminjati tudi idilično pokrajino okrog zaspanega mesteca ob Savinji in mu jemati nedolžnost svežega in zelenega pribežališča daleč od ponorelega sveta. Mesto je dočakalo ustanovitev olepševalnega društva s številnimi hoteli (5), kavarnami (4) in gostilnami, razširjenim in urejenim mestnim parkom, kopalnimi kabinami ob Savinji ter negovanimi drevoredi ob vpadnicah v mesto, društvo pa je poleg skrbi za urejen videz mesta prevzelo tudi posredovanje »turističnih kapacitet« gostom in skrb za slavni Stari grad. S turizmom se je v občinski upravi profesionalno ukvarjal tudi tujsko-prometni komite.

Konec prve svetovne vojne se je društvo – Olepševalno in tujskoprometno društvo v Celju – vneto lotilo urejanja mesta (parka z igrišči, mestnih nasadov in drevoredov), Celje pa je dobilo novo znamenitost – Putnikov paviljon s turistično pisarno ter uradni naziv »turistično mesto« (1936). Na predvečer druge svetovne vojne je občina večino društvenih dejavnosti profesionalizirala in prenesla nase, s čemer je društvo dejansko ugasnilo (februarja 1941). Križ čez ambiciozne občinske načrte (izgradnja modernega kopalnišča s 1300 m dolgim in 60 m širokim naravnim bazenom v Savinji!) je naredila okupacija, po njej pa je za formalni zagon društva poskrbel Okrožni odbor OF (1946). Dejanski ponovni začetek društvenega delovanja je leta 1949 označil prevzem upravljanja Starega gradu – ta je poleg znamenitosti v mestu in gostišča na Petričku predstavljal težišče mestne turistične ponudbe (leta 1979 je grad obiskalo kar 166.242 obiskovalcev). Za izvajanje manjših adaptacijskih del v mestu ter oglaševalske storitve je društvo celo ustanovilo dve podjetji – Reklamo in Remont, ukvarjalo pa se je tudi z organizacijo koncertov, gledaliških predstav v parku in na Starem gradu, izvajalo zabavne, družabne in plesne prireditve, tombole ter silvestrovanja. Leta 1961 je društvo začelo izdajati svoj časopis *Lepo mesto*, katerega posebna številka je tudi pričujoča monografija, po novem pa ga je moč prebrati tudi na portalu Sistory. Someščane je društvo ozaveščalo še s podeljevanjem nagrad Zlata vrtinca za urejene hiše in vrtove ter prirejanjem turističnih tekmovanj za učence. Za člane društva – sredi šestdesetih let jih bilo je okrog 900 – so organizirali izlete po Sloveniji, predavanja, promenadne koncerte, obiske opere v Ljubljani, zanje pa so poskrbeli tudi z ugodnimi dopustniškimi namestitvami pri zasebnikih na morju in v Savinjski dolini. Kar pričakovano je društvo konec sedemdesetih let 20. stoletja (znova)

stopilo tudi na okope ekološkega gibanja, saj turisti ne obiskujejo krajev z onesnaženim zrakom, zemljo in vodo.

Obdobje samostojne Slovenije je v začetku obeležila denacionalizacija društvenih prostorov na Glavnem trgu, pravdanje z Mestno občino Celje za upravljanje Starega gradu (društvo je namesto upravljanja gradu dobilo prostore v Kvartirni hiši), (vnovična) profesionalizacija nekaterih društvenih dejavnosti – tokrat v javnem zavodu Celeia –, ter modernizacija delovanja v smislu prirejanja tematskih dogodkov (srednjeveški dnevi) in prezentacije velikih Celjanov (zbirka upodobitev v Kvartirni hiši, projekta Barbara in Ana Celjska).

Zgodba o celjskem turističnem društvu, ki traja že 150 let, je zgodba o trmi, ponosu ter delavnosti ljudi, ki so ljubili in ljubijo svoje mesto, so nanj neizmerno ponosni in srečni, če jim uspe za njegovo lepoto in dušo vneti tudi ljudi od blizu in daleč. A čeprav (hvalabogu) nikoli ne bomo Bled, Portorož ali Postojnska jama, bomo to društvo potrebovali zato, da odpira oči nam – Celjanom, nam lepša in bogati življenje v mestu ter nam privzgaaja ljubezen do domačega mesta. Če to privede k nam kakega turista, pa tudi ni nobene škode.

Aleksander Žižek

Mitja Kapus: Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci. Kamna Gorica: samozaložba, 2021, 720 strani.

Naslov *Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci* že na daleč kaže, da je v delu obravnavana ožja, lokalna problematika. Kamna Gorica leži v ozki dolini potoka Lipnica pod severnimi obronki Jelovice in je zaradi slikovitosti, številnih vodnih kanalov, mostov in mostičkov poznana kot Male (tudi Slovenske) Benetke. In tako kot Benetke niso samo romantično, ampak tudi skrivnostno mesto, tako je Kamna Gorica polna skritih zakladov, ki jih je pričujoča študija dodobra odstrla. Kraj, podobno kot Kropa, Železniki, delno celo Zagradec ob Krki s svojo izjemno arhitekturo že na zunaj spominja na metalurško preteklost našega prostora.

V uvodnem poglavju je Mitja Kapus na kratko orisal zgodovino kraja in navedel podatke o prebivalcih, ki jih je poiskal v matičnih knjigah. Sledi poglavje s podatki o hišah in njihovih lastnikih, sliki iz reambulančnega katastra iz leta 1868 in popisa prebivalstva iz leta 1754. V najobširnejšem poglavju, ki obsega skoraj 500 strani, avtor predstavi 73 bivanjskih hiš v kraju. Drugim objektom v kraju, to je šoli, kovačiji, vignjcu, trgu in vodovodu z vodnjaki je

namenjeno posebno poglavje. Pri vsaki hiši je najprej njen zunanji opis, čemur sledi opis oziroma izvor njihovih stanovalcev. Kot pojasnjuje kataster, imajo nekatere hiše poleg nekaterih trških oziroma mestnih značilnosti delavsko obrtniški značaj, saj gre za večstanovanjske objekte, kakršnih v klasičnih kmečkih okoljih ne poznamo. Vse to postavlja hiše v Kamni Gorici v posebno kategorijo ljudske arhitekture, ki jo je treba zaradi enkratnosti in likovne ambicioznosti obravnavati kot najdragocenejši del slovenske dediščine, ki se veže na oblike in načine delavskega življenja v preteklosti.

Naslednje, več kot sto strani obsežno poglavje je avtor namenil rodbinskim drevesom za vsako obravnavano hišo. Uporabnik tako na hiter in precej enostaven način pride do zelenih genealoških informacij. Čeprav gre v veliki meri za nizanje podatkov in čeprav je na podeželju bolj ali manj vse statično, imamo ob branju dela vendarle občutek, da se je v kraju ves čas nekaj dogajalo. Podobno kot že znane knjige hiš za Ljubljano in denimo Novo mesto, je tudi Kapusovo delo tipičen primer knjige, kjer kraj spoznavamo skozi zgodovino rodbin hišnih lastnikov.

Bralcem, nevesčim latinskih in nemških izrazov, so na koncu na voljo različni sezname, ki olajšajo branje in razumevanje besedila, delo pa napravijo še bolj uporabno in zanimivo. Prijaznost do uporabnikov odraža poleg sistematičnosti še široka paleta slikovnega gradiva, to je (originalnih) fotografij družin, hiš in dokumentov, ki so bili pri pisanju knjige temeljni vir informacij.

Obsežna znanstvena monografija je rezultat šestletnega raziskovalnega dela v različnih arhivih v Ljubljani, Mariboru, Radovljici, Kamni Gorici in

Trstu. V knjigo takega formata je vložena neizmerena Kapusova potrpežljivost, temeljitost, predvsem pa vztrajnost in želja po poglobljenem vedenju osebne in krajevne preteklosti. Ob branju dela je namreč poleg odličnega občutka za estetiko in redoljubnosti čutiti avtorjevo ljubezen do krajevne zgodovine in prebivalcev.

Širok prikaz kraja skozi zgodovino hiš kaže na imenitnost in pomembnost kraja za širši slovenski prostor. Ljudje so zelo navezani na ta kraj, saj je denimo prejemnik plemiškega predikata Pichelstein tega prevzel kar po kraju. Jezuitski misijonar Marko Anton Kapus, rudarski podsodnik Janez Kapus Pichlstein, mati Žige Zoisa, Kugyev ded Ivan Vesel Koseski, eden od ljubljanskih županov Ambrož Kapus, pesnik in politik Anton Toman ter slikar Matvez Toman je le nekaj imen, ki pričajo o vpetost tega majhnega kraja v širši geografski kontekst.

Ker monografija temelji na preučevanju obsežnega arhivskega gradiva, ima zagotovo vrednost tudi znotraj zgodovinske stroke in lahko služi kot izhodišče za nadaljnja zgodovinska raziskovanja. Ob tem gre zapisati, da avtor ni zgodovinar, kot bi glede na vse zapisano morda pričakovali, ampak pravnik. Brskanje po arhivskem gradivu in branje starih besedil zahteva posebne, običajno v času študija pridobljene veščine. Mitja Kapus jih je kot nezgodovinar moral usvojiti z dodatnim izobraževanjem, kar je samo še en pokazatelj njegove želje po raziskovanju in osebne zanimanja za zgodovino domačega kraja.

V samozaložbi izdana znanstvena monografija *Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci* ni torej le odraz avtorjevega osebnega odnosa do kraja, ampak je tudi kakovosten prispevek na področju lokalne zgodovine za ves slovenski prostor.

Mojca Peternel

Bernik in njegove Domžale: o župniku Francu Berniku in Domžalah v prvi polovici 20. stoletja. Domžale: Kulturni dom Franca Bernika Domžale, 2021, 559 strani.

Kulturni dom Franca Bernika Domžale je v letih 2020 in 2021 izvedel svoj najobsežnejši in najzahtevnejši založniški projekt. Uredniški odbor, ki ga je vodila njegova direktorica Cveta Zalokar, je izdal v treh knjigah ponatisa *Zgodovine fare Domžale* Franca Bernika iz let 1923 in 1939, v tretji knjigi njegovo delo *Z nekdanje Goričice* iz leta 1925 in natis fragmenta *Zgodovine fare Domžale III* iz leta 1948, ki ga v rokopisu hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani (NSAL). Tako je udeležil prizadevanja, da omogoči dostopnost Bernikovih del, v katerih so pomembni